

POTŘEBY ZÁKLADNÍCH ŠKOL V KONTEXTU PODPORY ŽÁKŮ SE SOCIÁLNÍM ZNEVÝHODNĚNÍM

THE NEEDS OF PRIMARY SCHOOLS IN THE CONTEXT OF SUPPORTING STUDENTS WITH SOCIAL DISADVANTAGES

Jan Šmída, Tomáš Čech

Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Ústav pedagogiky a sociálních studií

Abstrakt

Současná škola se musí při zajištění svého společenského poslání potýkat s mnoha okolnostmi, které ovlivňují kvalitu edukačního procesu. Jednou ze skupin, na které je nutné v rámci vzdělávacího systému reflektovat, jsou žáci ze sociálně znevýhodněného prostředí. Toto znevýhodnění může mít zásadní vliv na jejich školní úspěšnost a socializaci.

V rámci výzkumu mezi 1280 řediteli jsme se zaměřili na aktuální potřeby ZŠ ve vztahu ke vzdělávání žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí. Cílem bylo zjistit, zda školy s vyšším počtem těchto žáků vykazují významně vyšší specifické potřeby ve srovnání s ostatními školami. Výsledky výzkumu mohou sloužit jako vědecký základ pro posílení specializované podpory škol, rovněž směrem k uplatnění sociálního pedagoga ve škole.

Klíčová slova: Potřeby škol; sociálně znevýhodnění žáci; odborná podpora; sociální pedagog; kvantitativní výzkum

Abstract

In ensuring its social mission, the contemporary school has to deal with many circumstances that affect the quality of educational process. One of the groups on which it is necessary to reflect within the educational system are students from socially disadvantaged backgrounds. This disadvantage can have a major impact on their school performance and socialization.

As part of the research among 1280 principals, we focused on the current needs of primary schools in relation to the education of students from disadvantaged backgrounds. The aim was to find out whether schools with a higher number of these pupils have significantly higher specific needs compared to other schools. The results of the research can serve as a scientific basis for strengthening the

specialized support of schools, also towards the application of a specialized social teacher in the school.

Keywords: Needs of schools; socially disadvantaged students; professional support; social pedagogy; quantitative research

1 ÚVOD

Dnešní školství se při zajištění svého společenského poslání musí potýkat s mnoha okolnostmi, které ovlivňují kvalitu výchovně-vzdělávacího procesu. Významnou skupinou, na jejíž potřeby je nutné v rámci edukačního systému reflektovat, jsou žáci ze sociálně znevýhodněného prostředí. Toto znevýhodnění může mít zásadní vliv na jejich školní úspěšnost a vyžaduje významnější míru profesionální podpory. V odborné diskuzi se tak stále více věnujeme otázce uplatnění sociálních pedagogů ve školním prostředí jako významného článku v podpoře nejen dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí (srov. Šmída et al., 2023).

2 TEORIE

Sledovaná skupina zahrnuje žáky s nedostatečnou znalostí jazyka používaného ve výuce, s neadekvátní podporou vzdělávání v rodinném prostředí a žijící v lokálním prostředí se znaky chudoby a sociálně patologických jevů (Němec et al., 2019). To je dle definice školského zákona bráno jako speciální vzdělávací potřeba s nutností podpůrných opatření.

Znevýhodnění a nízký status rodiny žáka může mít velmi negativní vliv na vývoj dítěte. Jde o transgenerační přenos norem, hodnot a postojů, které dítě učí nevhodnému chování ve společnosti. Problémem může být také neochota zapojit se do pracovního života, nedodržovat normy, odmítat vzdělání. To se promítá do školní neúspěšnosti v důsledku nízké motivace a dalších okolností (Baxter et al., 2022).

Škola pro dorovnání těchto negativních podmínek musí vynaložit výrazného úsilí, aby žáci dosáhli stejného úspěchu jako ostatní (Weir & Kavanagh, 2018).

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Výzkum byl realizován prostřednictvím dotazníkového šetření mezi řediteli základních škol v ČR, zapojilo se celkem 1280 respondentů z celkového počtu 4281 ZŠ (návratnost 29,9 %). Sběr dat probíhal v únoru 2023. Hlavním cílem bylo analyzovat potřeby škol v kontextu podpory specifických skupin žáků. Následně byl vytvořen výzkumný nástroj, který byl ověřen předvýzkumem. Odpovědi respondentů byly testovány statistickými metodami s využitím MS Excel a R.

Cílem výzkumu bylo zjistit, jak se liší intenzita potřeb u škol s vyšším a s nižším podílem žáků se sociálním znevýhodněním. Formulovali jsme následující hypotézu:

HA: Základní školy s vyšším podílem sociálně znevýhodněných žáků uvádějí signifikantně vyšší potřebu v dané oblasti potřeb než školy s nižším podílem.

Tyto hypotézy jsme následně v každé dílčí oblasti (stanoveno celkem 25 různých potřeb škol) otestovali zvlášť, abychom zjistili, zda spolu souvisí či nikoliv. Pro testování jsme využili jednostranný U-test Manna-Whitneyho s testováním na hladině významnosti $\alpha = 0,01$.

4 VÝSLEDKY / OČEKÁVÁNÉ VÝSLEDKY

Vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním má různě významný vliv na intenzitu potřeb, které školy vykazují. Z 25 oblastí současných potřeb základních škol se testováním potvrdila signifikantní závislost na podílu žáků se sociálním znevýhodněním u 22 oblastí potřeb. Signifikantní závislost se nepotvrdila u realizace volnočasových aktivit, práce s žáky se speciálními vzdělávacími potřebami a sestavování individuálního vzdělávacího plánu. Výrazně častěji však uváděly školy s vyšším podílem těchto žáků např. potřeby v oblasti intervence (rizikové chování, potřeby žáků, výchovné obtíže či krizová intervence), prevence (koordinace i realizace), předcházení a řešení školní neúspěšnosti, podpory duševního zdraví, komunikace s rodinou žáků a mnoho dalších.

Celkově se nejintenzivnější potřebou stalo poradenství a metodická podpora pedagogům. Výrazná intenzita byla také u terénní práce, kterou by alespoň někdy

využilo až 74,7% základních škol, což jsou velmi překvapivá zjištění. Potřebu pracovat s žáky se sociálním znevýhodněním vykazuje na 80,5% základních škol.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Potřeby škol s vyšším podílem žáků se sociálním znevýhodněním je třeba dostatečně pokrýt finančně a zajistit nezbytné odborníky, modernizovat školní prostředí, zajišťovat kvalitní vzdělávání žáků, podporu jejich rodin aj. Nutno říci, že finanční zdroje na uspokojení potřeb škol spojených s edukací žáků se sociálním (ale i jiným) znevýhodněním, jsou klíčové. OECD (2022) dlouhodobě upozorňuje, že Česká republika přichází v důsledku nedostatečného podchycení dětí se znevýhodněním přibližně o 4,5% HDP na následném výběru daní a v dalších oblastech, což je v přepočtu asi 13,5 miliard euro. To podporuje výsledky našeho výzkumu a závěr, že školy potřebují mimořádné zvýšení finančních zdrojů pro financování odborných pozic a uspokojování potřeb, neboť to má jednoznačně pozitivní vliv na budoucí sociální, ale i ekonomický vývoj ČR. Významným přínosem se jeví zřízení pozice sociálního pedagoga, který řadu identifikovaných potřeb může pokrýt.

PODĚKOVÁNÍ

Realizace výzkumu a publikování příspěvku bylo podpořeno projektem IGA_PdF_2024_005 s názvem *Profesní připravenost studentů vysokoškolského studijního programu Sociální pedagogika se zaměřením na pozici sociálního pedagoga ve školním prostředí.*

6 LITERATURA

- Baxter, J. et. al. (2022). *Family Dynamics over the Life Course: Foundations, Turning Points and Outcomes (Life Course Research and Social Policies, 15)*. Springer.
- Němec, Z. et al. (2019). *Systematická podpora sociálně znevýhodněných žáků ve vzdělávání*. Nová škola.

- Šmída, J., Čech, T., Blábolilová, N., Slívová, E., Balaban, V., Daněk, J., Hormanďlová, T., & Kohoutová, D. (2023). Sociální pedagogové v českých školách. *Sociální pedagogika*, 11(2). https://soced.cz/wp-content/uploads/2023/11/SocEd_November_2023.pdf
- Weir, S., & Kavanagh, L. (2018). *The evaluation of DEIS at post-primary level: Closing the achievement and attainment gaps*. Educational Research Centre.
- OECD. (2022). *The economic costs of childhood socio-economic disadvantage in European OECD countries*. <https://www.oecd-ilibrary.org/>